

SIYASİ PARTİLERİN MALİ DENETİMİ

Hamdi MEHTER*

Bu tebliğde, ülkemizdeki siyasi parti mali denetiminin hukuki ve fiili yönleri incelenmiş, sorunları tartışılmıştır. Tebliğin amacı, siyasi parti mali denetiminin, tartışılan Anayasa sorunları arasına girmesine katkıda bulunmaktır.

Mali denetim, hukuki yanı karmaşık, tartışmalı ve değişik görüşleri içeren bir konu değildir. Ancak mali denetimle, siyasi partilerin işlevleri, anayasal konumları, demokrasilerdeki açıklık ilkesi, kamuoyunun aydınlatılması gibi birçok konular arasında doğrudan veya dolaylı ilgiler vardır. Tebliğde, konular arasındaki bu tür ilgilere çok az değinilecek, esas itibariyle siyasi parti mali denetiminin pozitif hukukumuzdaki yeri ve Anayasa Mahkemesin'ce yapılan denetim incelenecektir. Bu bağlamda konu şu üç başlık altında toplanmıştır:

- 1- Siyasal Örgütlenme-Mali Denetim Gereği
- 2- Mali Denetim
- 3- Mali Denetimin Sorunları

I. SIYASAL ÖRGÜTLENME - MALİ DENETİM GEREĞİ

Siyasi partiler, toplumsal sorunlara aynı düşüncelerle bakan kişilerin ortak düşünce etrafında organize olmalarıyla doğmaktadır.

Bilinmektedir ki, insanlar arasındaki düşünce ve inanç farkları, aynı fikirleri paylaşanların gruplaşmalarına yol açmaktadır. Bu tür grupların devlet otoritesini kullanarak toplumsal sorunları çözümlemek amacıyla organize olmaları siyasal örgütleri doğurmakta; bunların yasal yollarla ortaya çıkmaları ile siyasi partiler kurulmaktadır.

(*) Hamdi MEHTER Anayasa Mahkemesi Raportörü.

Siyasi partilerin, programları ve sorunlara bakış açıları ne denli farklı olursa olsun, amaçları, sosyal, ekonomik, politik görüşlerini topluma egemen kılmak için iktidara gelmektir. Bunu sağlayabilmenin yolu, partilerin seçimlere katılmalarıdır. Demokrasi, seçimlere dayalı, siyasal iktidarı kullanmak üzere, halkın onayı alınarak göreve gelinen, çoğulcu, katılımcı, yönetim biçimidir. Anayasanın 68. maddesindeki "Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır." biçimindeki tanımlamanın demokrasi açısından anlamı da bu olmak gerekir.

Siyasi partiler, 24.4.1983 günlü, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 3. maddesindeki tanıma göre, Anayasa ve yasalara uygun olarak, milletvekili ve yerel yönetimler seçimleri yoluyla, kendi görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve propagandaları ile ulusal iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeyine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere örgütlenen tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır. (Bu tanımlama da gerçi iktidarı elde etmek ve kullanmak açıkça belirtmemekle birlikte, maddedeki seçimlere katılmayı öngören deyim bu amaca yöneliktir. Ayrıca siyasi partileri derneklerden ayıran öge, iktidara gelebilme amaçlarının olmasıdır.)

Siyasi partiler, bir yandan Anayasa ve Yasa güvencesi altına alınmış, diğer yandan kimi sosyal, siyasal ve ekonomik fikirleri yürütme görevlerini üstlenmiş tüzelkişilerdir.

Konumuzun ilk soruları şunlardır:

Pozitif hukuk kurallarının güvencesinde olan ve ülke sorunlarıyla ilgili fikirlerini iktidara gelerek egemen kılmayı amaçlayan bu tüzelkişiler niçin, kimler tarafından ve nasıl denetleneceklerdir?

Siyasi partilerin niçin denetlenmeleri gerektiği sorusunun yanıtını, demokrasi kavramı içinde aramak gereklidir. Demokrasi açıklık rejimidir. Demokrasilerdeki açıklık ilkesi, yalnız yasaların buyurucu kurallarının uygulanması değil, onunla birlikte kamuoyuna açıklamayı, kamuoyunun bilgilendirilmesini ifade eder. Mademki siyasi partiler ülke sorunlarına kendi görüşleri açısından sahip çıkmakta ve Anayasa ve yasalarla kimi işlevleri üstlenmektedirler, faaliyetlerini de tüm yönleriyle kamuoyuna açıklamak durumundadırlar. Bu açıklığı sağlamanın yolu, partilerin denetimden geçirilmeleridir. Demokrasinin açıklık rejimi olmasının doğal gereklerinden biri de, siyasi parti fa-

aliyetlerini, özellikle o faaliyetlerin yürütülmesini sağlayan mali kaynakların elde edilmesini ve kullanılmasını denetlemektir.

Denetimin kimler tarafından yapılacağı ya da denetim organlarının belirlenmesi, pozitif hukuk kurallarıyla saptanan tercihleri gösterir. Ülkemizde bu tercih, Anayasa Mahkemesi'ne yöneltmiştir. 1982 Anayasa'sı ve ona dayalı olarak yürürlüğe konulan 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'na göre, kuruldukları andan kapanmaları veya kapatılmalarına kadarki evrede, siyasi partilerin tüm faaliyetlerinin, o arada mali işlem ve eylemlerinin denetimi Anayasa Mahkemesi'ne bırakılmıştır. Böylece, Anayasa ve yasa güvencesindeki siyasal örgütlenmenin doğal gereği olan denetimle, bu görevin Anayasa Mahkemesine verilmiş olması, bir bütünlük oluşturmaktadır. 1982 Anayasası, siyasi partilerin tüm faaliyetlerinin denetimini Yüksek Mahkeme'ye vermekle, anlamlı bir bütünlük sağlanmasını öngörmüştür.

Siyasi partilerin nasıl denetlenecekleri ise, tümüyle uygulama ve bu uygulamayı düzenleyen yasa konusudur. 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası, siyasi partilerin kurulmaları, örgütlenmeleri, faaliyetleri, görev, yetki ve sorumlulukları, gelir ve giderleri, denetlemeleri, kapanma veya kapatılmalarıyla ilgili kuralları düzenlemiştir. Bunlardan konumuzu oluşturan mali denetim çeşitli başlıklar altında aşağıda incelenmiştir.

II. MALİ DENETİM

1- Mali Denetim Açısından Partilerin Hukuki Durumları:

Siyasi partiler, Anayasayla düzenlenmiş olmalarına karşın anayasa organı değildir. Anayasayla düzenlenmiş olmak, devlet örgütü içinde devlet organı olma sonucunu doğurmaz. Siyasi partilerin tüzel kişiliklerinin olması ile devletin tüzel kişiliği arasında bir ilişki yoktur. Siyasi partiler, iktidar partisi de olsa, devlet iradesini ortaya koymazlar. Çoğunluğu oluşturan ve iktidar olan parti (ler), devlet iradesinin ortaya çıkışında sadece araç olma durumundadırlar.

Siyasi partiler kamu kurumu ve kuruluşları da değildir. Kamu kurum ve kuruluşları, devlet yönetimi ya da örgütü içinde yer alırlar; siyasi partilerin devlet örgütünde yer almaları olanaksızdır.

Siyasi partiler, meslek kuruluşu veya dernek de değildir.

Siyasi partilerin nasıl kuruluşlar olduğunu açıklayan Anayasa Mahkemesi'nin bir kararında şöyle denilmektedir: "Anayasa, siyasi partileri doğrudan doğruya kamu hukuku kurumu ve Devlet organı olarak nitelenmiş değildir. Ancak yine Anayasanın partileri özel kesim kuruluşları saymadığı ve bunlara üstün bir önem verdiği de ortadadır. Siyasi partilerin uyacakları esasların Anayasada yer alması, bunların yine bir Anayasa kuralı ile gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesi'ne hesap vermek zorunda bırakılmaları, kapatılmalarının ancak Anayasa Mahkemesi kararına bağlı tutulması, Anayasaca demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tanımlanmaları bunların daha ilk bakışta alelade dernek olmadığı, onların çok ilerisinde ve üstünde bulunduğu gerçeğini ortaya koyar. Anayasanın siyasi partilere verdiği büyük önem, onların göreceği işle orantılıdır ve yerindedir..." (1)

Diğer yandan siyasi partiler, çalışmalarını devlet müdahalesi olmaksızın, Anayasa ve yasaların sınırları içinde, serbestçe yürüten tüzelkişilerdir.

Partilerin bu konumu, yalnız yapılarında ve işlevlerinde değil, mali yönden denetimlerinde de, diğer özel veya tüzelkişi ve kurumların denetimlerinden farklı kurallara tabi tutulmalarını gerektirmektedir.

Diğer söyleyişle, siyasi partilerin mali denetiminin hukuki yanı, ülkemizdeki diğer tüm denetimlerden ayrı bir özellik göstermektedir. Siyasi parti mali denetiminin bu ayrıcalığını ve özelliğini somut örneklerle açıklamak daha uygun olacaktır. Bu denetim:

— Siyasi partiler devlet örgütü içinde yer almadıkları için, genel ve katma bütçeli idarelerle kimi idarelerin mali işlemleri üstünde yapılan, yargısal karara bağlanarak sonuçları TBMM'ne sunulan Sayıştay denetiminden,

— Siyasi partiler KİT olmadıkları için, KİT'lerde yapılan ve sonuçları TBMM'nde ilgili komisyonlarda değerlendirilen, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu denetiminden,

— Siyasi partiler, Bakanlık örgütleri içinde yer almadıklarından, Bakanlıkların kendi örgütleri üstünde yaptıkları idari nitelikteki iç denetim veya teftişlerden,

(1) AMK. 18-19/2/1969, E. 1968/26, K. 1969/14, D. 7/244-268, R.G. 25.2.1970-13430.

— Siyasi partiler meslek kuruluşu, vakıf, dernek gibi kuruluşlar olmadıkları için, bunlar üstünde Bakanlıklarca veya diğer yetkili organlarca yapılan denetimlerden,

— Siyasi partiler özel kişi olmadıkları için, onlar üstünde kimi sorumluluk veya yükümlülükler yönünden yapılan denetimlerden, farklıdır.

Siyasi partilerin hukuki yapılarının ve işlevlerinin kamu ve özel kurum ve kuruluşlardan farklı olması nedeniyle dir ki, denetimleri de, ayrı bir yasal kategori içinde düzenlenmiştir. Diğer söyleyişle, siyasi parti tüzelkişiliğinin hukuk düzenindeki özel konumları, denetimlerinin de özel statüye ve kurallara bağlanmasını gerektirmiştir.

2- Denetimin Hukuki Dayanakları:

Siyasi parti mali denetiminin dayanaklarını oluşturan kurallar şunlardır:

a) Anayasa (md. 148-son fıkra; md. 69-İkinci, dördüncü ve sekizinci fıkralar)

b) 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Yasa (md. 18-beşinci bend; md. 30-son fıkra; md. 53)

c) Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü (md. 1-beşinci bend; md. 16 ve 17)

d) 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası (md. 60-75)

Bu kurallardan, Anayasa'nın 148. maddesinin Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerine; 69. maddenin mali denetimin Anayasa Mahkemesi'nce yapılacağına ilişkin olması nedeniyle bu maddeler, mali denetimin hukuki dayanakları arasında yer almakla birlikte, uygulama kuralları oluşturmazlar.

Aynı şekilde 2949 sayılı Yasa'nın 18. maddesinin beşinci bendi de, Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilerin mali denetimini yapmakla görevli olduğuna ilişkindir.

2949 sayılı Yasa'nın 30. maddesinde, Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinden inceleyeceği ve gerekli gördüğü durumlarda sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri çağıracağı kurahı konulmuş; maddenin son fıkrasında ise mali denetimin bu Yasa'da ve özel yasada gösterilen

usullere göre yapılacağı belirtilmiştir. Böylece 30. maddenin son fıkrası aslında bir usül kuralı olup, ilgililerin açıklama yapmaları için dinlenmelerine gerek duyulması dışında, mali denetimin fiilen yürütülmesinde uygulanacak kural değildir.

2949 sayılı Yasa'nın 53. maddesi, Anayasa Mahkemesi kararlarının düzenleniş biçimi, yayımı, ilgili yerlere bildirilmesi v.b. gibi çeşitli kuralları içermektedir. Siyasi partilerin mali denetimleri sonunda alınan kararlar da, 53. maddenin öngördüğü kimi usül ve esaslara tabidir. Bu nedenle 53. madde de mali denetimin fiili yönüyle (denetimin nerede, nasıl, ne zaman yapılacağını düzenlemekle) ilgili değildir.

Böylece siyasi partilerin mali denetimi yürütülürken uygulanacak kurallar, Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 16. ve 17. maddeleriyle Siyasi Partiler Yasası'nın 60-75. maddelerinden oluşmaktadır. Diğer bir anlatımla, siyasi partilerin, gelir gider, mal işlemlerinin nelerden oluşacağı; Anayasa Mahkemesi'ne ne zaman ve hangi hesapları verecekleri; denetimin hangi usul ve esaslara göre yapılacağı; denetimle ilgili yaptırımlar ve diğer konular, İçtüzüğün ve Yasa'nın sözü edilen toplam 18 maddesi ile yürütülmektedir. Denetimin anlamını ve kapsamını belirleyen bu kuralların yarattığı kimi yetersizliklere ve işlemleri geciktirici özelliklerine, mali denetimin sorunları içinde ayrıca değinilecektir.

3- Denetimin Anlamı, Hukuki İçeriği:

Denetim, çok kısa tanımla, doğruları bulma hizmetidir.

Denetim, daha önce gerçekleşmiş bir işlem veya olay üstünde yapıldığı için, ikinci aşamada devreye giren bir hizmettir.

Denetim, uygulamaya ve karar almaya yol gösterici, yönlendirici, yardımcı, kimi durumlarda karar vermeye dayanak oluşturan bir hizmettir.

Denetim hizmetinin yasama, yürütme ve yargıdaki işlevleri birbirinden çok farklıdır.

Yürütme alanındaki denetim, hizmete bağlı kimi sonuçların alınması amacıyla kullanılır. İdari denetimin kategorileri ve teknikleri oldukça fazladır. Bu denetim konumuzun dışındadır.

Yasama denetimi, parlamenter demokrasilerde, ulusal iradeye üstünlük sağlamanın doğal gerekleri arasında yer alır ve konumuzun dışında kalmaktadır.

Yargı denetimi, hangi aşamada ve hangi tür yargıda olursa olsun, hukuk devleti olmanın ilk koşuludur. "Anayasanın 2. maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesi, insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu âdil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmekle kendini yükümlü sayan, bütün davranışlarında hukuk kurallarına ve Anayasaya uygun bütün işlem ve eylemleri yargı denetimine bağlı olan devlet demektir. Aslında yargı denetimi unsuru, hukuk devleti ilkesinin diğer öğelerinin güvencesini oluşturan temel öğedir."(2)

Yüksek Mahkeme'nin kararında açıklandığı üzere, yargı denetimi, hukuk devletinin temel ögesini oluşturmaktadır. Yargı denetiminin dışında bırakılan hukuki işlem ve eylemler, adaletsizliğe, haksızlığa, demokrasi ilkelerinden sapmalara, temel hak ve özgürlüklerin yok edilmelerine açık tutulan kapılardır. Hukuk devleti, yargı denetimiyle sağlanır.

Siyasi partilerin mali denetimini de, Yüksek Mahkeme'nin hukuk devleti tanımı içinde değerlendirmek gerekmektedir. Siyasi partiler üstünde yapılan her türlü denetim, hukuk devletinin gereklerindedir. Siyasi partilerin mali denetimi Anayasa buyruğudur. Bu denetim bir anayasa müessesesidir. Denetim görevinin Anayasa Mahkemesi'nde veya başka bir yargı organında olması, onun hukuki içeriğini değiştirmez. O nedenle mali denetimin hukuki içeriğini, salt teknik düzeyde denetim işlemleri olarak değil, Anayasa işlev ve hukuk devletinin gereği olarak görmek ve değerlendirmek gerekmektedir.

4- **Siyasi Partilerin Mali Kaynakları ve Uyulacak Esaslar:**

Siyasi parti mali denetiminde önemli yeri olan konulardan biri, partilerin gelir kaynakları ve gelir sağlamada uyulması gereken esaslardır.

Siyasi partilerin mali kaynaklarına ilişkin konuları üç başlık altında incelemek gerekmektedir. Bunlar, yasaklar, gelir sağlanabilen kaynaklar, gelirlerin sağlanmasındaki usuller ve esaslardır.

A- **Yasaklar:** Anayasa ve Siyasi Partiler Yasası, siyasi partilerin kimi kurum ve kuruluşlarla kişilerden mali kaynak sağlamalarını yasaklamıştır. Yasaklamalara ilişkin kurallar, Anayasa'nın 69., 2820 sayılı Yasa'nın 66. ve 67. maddelerinde yer almıştır.

(2) AMK. 25.5.1976, E. 1976/1, K. 1976/28, D. 14/170-197, RG. 16.8.1976-15679.

Anayasanın “Siyasi partilerin uyacakları esaslar” başlıklı 69. maddesi, partilerin hukuki ve mali konularda uyacakları esasları düzenlemiştir. Mali kaynak sağlanmasına ilişkin yasaklar maddenin ikinci ve sekizinci fıkralarında yer almıştır.

69. maddenin ikinci fıkrası şöyledir: “Siyasi partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Bunlardan mali yardım alamazlar.”

69. maddenin sekizinci fıkrası da şöyle düzenlenmiştir: “Siyasi partiler, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan herhangi bir surette aynı ve nakdi yardım alamazlar.....”

Anayasanın öngördüğü bu yasaklayıcı ilkeler, Siyasi Partiler Yasası'nın 66. ve 67. maddelerinde daha ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Madde metinleri şöyledir:

“Bağışlar:

MADDE 66 (Değişik) — Genel ve katma bütçeli dairelerle mahalli idareler ve muhtarlıklar, kamu iktisadi teşebbüsleri, özel kanunla veya özel kanunla verilen yetkiye dayanılarak kurulmuş bankalar ve diğer kuruluşlar, kamu iktisadi teşebbüsü sayılmamakla beraber ödenmiş sermayesinin bir kısmı Devlete veya bu fıkrada adı geçen kurum, idare, teşebbüs, banka veya kuruluşlara ait müesseseler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, işçi ve işveren sendikaları ile bunların üst kuruluşları, dernekler, vakıflar ve kooperatifler siyasi partilere, hiçbir suretle taşınır veya taşınmaz mal veya nakit veya haklar bağışlayamaz ve bu gibi mal veya hakların kullanılmasını bedelsiz olarak bırakamazlar; bağlı oldukları kanun hükümleri dışında, siyasi partilere aynı hakların devrine dair tasarruflarda bulunamazlar.

Yukarıdaki fıkranın dışında kalan gerçek veya tüzelkişilerin her birinin bir siyasi partiye aynı yıl içerisinde elli milyon liradan fazla kıymette aynı veya nakdi bağışta bulunması yasaktır. Bağış veya bağışların, bağışta bulunanın veya yetkili temsilcisine veya vekiline ait olduğunun partice verilen makbuzda açıkça belirtilmesi gerekir. Böyle bir belgeye dayanılmaksızın siyasi partilerce bağış kabul edilemez.

Siyasi partiler, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı uyruklu kişiler ile yabancı ülkelerdeki dernek, grup ve kurum-

lardan herhangi bir surette aynı veya nakdî yardım ve bağış alamazlar.

Kredi ve Borç Alma Yasağı:

MADDE 67- Siyasi partiler, hiçbir şekilde hiçbir yerden ve hiçbir kimseden dolayı veya dolaysız olarak kredi veya borç alamazlar. Ancak, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 66'ncı maddenin 1 ve 3 üncü fıkralarında gösterilenler dışında kalan gerçek ve tüzelkişilerden kredili veya ipotek karşılığı mal satın alabilirler.”

Görüldüğü üzere, Anayasa ve Siyasi Partiler Yasası, siyasi partilerin bağış almalarını ilke olarak yasaklamıştır. Ancak bunun tek istisnası, 66. maddenin ikinci fıkrasında sözü edilen bağışlardır. Siyasi partiler ancak bu fıkrada belirlenen koşullarla, gerçek veya tüzelkişilerin herbirinden, aynı yıl içinde, düzenleyecekleri makbuz karşılığında, en çok 50 milyon lira bağış alabileceklerdir. Bunun dışında, yurt içi veya yurt dışındaki resmi veya özel, gerçek veya tüzelkişilerden nakit veya mal biçiminde bağış veya kredi ve borç alınması yasaktır.

B- Partilerin Gelir Kaynakları:

Siyasi partilerin gelir kaynakları, Siyasi Partiler Yasası'nın 61. maddesinde tek tek sayılmıştır. Madde şöyledir:

“MADDE 61 (Değişik) — Siyasi partiler aşağıda belirtilen gelirleri elde edebilirler :

- a) Parti üyelerinden alınacak giriş aidatı ile üyelik aidatı,
- b) Partili milletvekillerinden alınacak milletvekilliği aidatı,
- c) Milletvekili aday adaylarından alınacak özel aidat,
- d) Parti bayrağı, flaması, rozeti ve benzeri rumuzların satışından sağlanacak gelirler,
- e) Parti yayınlarının satış bedelleri,
- f) Üye kimlik kartlarının ve parti defter, makbuz ve kâğıtlarının sağlanması karşılığında alınacak paralar,
- g) Partice tertiplenen balo, eğlence ve konser faaliyetlerinden sağlanacak gelirler,
- h) Parti mal varlığından elde edilecek gelirler,
- i) Bağışlar,

j) Devletçe yapılan yardımlar.

h) bendinde yazılı parti mal varlığından elde edilen gelirler harıç olak üzere, diğer bentlerde yazılı kaynaklardan elde edilen gelirlerden hiçbir surette vergi , resim ve harç alınmaz.”

Bu gelir unsurlarından, (a) bendindeki giriş aidatının miktarı ile üyelik aidatının alt ve üst sınırları partilerin tüzükleriyle belirlenmektedir. Üyelik aidatının tümünün veya bir bölümünün ödenmemesi, partiden geçici veya kesin çıkarmaya ilişkin disiplin cezası verilmesini gerektirmez. Bu gibi durumlarda yapılacak işlemlerin neler olacağı parti tüzüklerine bırakılmıştır (2820/md. 62).

Partili milletvekillerinden alınacak milletvekili aidatının miktarı, o siyasi partinin Türkiye Büyük Millet Meclisi parti grubu kararıyla saptanmaktadır. Alınacak aidatın yıllık tutarı, milletvekili ödeneğinin net bir aylık tutarını geçemez. Grubu bulunmayan milletvekillerinin ödeyecekleri aidatın yıllık tutarı, milletvekili ödeneğinin net bir aylık tutarının yarısını geçmemek koşuluyla, merkez karar ve yönetim kurullarınca belirlenmektedir (2820/md. 63).

Milletvekilliği aday adaylığı aidatı özel bir aidat olup, bunun miktarı, milletvekili ödeneğinin net bir aylık tutarını aşmamak üzere partilerin içyönetmeliklerinde gösterilir (2820/md. 64).

Diğer gelir unsurlarından, 61. maddenin (d), (e), (f) bentlerinde gösterilen, bayrak, rozet, parti yayını, üye kimlik kartı v.b. gibi satış bedelleri, partilerin merkez karar ve yönetim kurullarınca alınacak kararla saptanmaktadır (2820/md. 65).

Partilerce düzenlenen balo, eğlence ve konser faaliyetlerinden sağlanacak gelirlerin alt veya üst sınırlarını belirleme konusunda bir kural bulunmamaktadır. Bunların tutarları, ilgililerce serbestçe saptanabilmektedir.

Parti malvarlığından sağlanacak gelirlerin miktarını önceden saptamak, doğal olarak olanaksızdır.

Bağış gelirleri, daha önce değinildiği üzere, Yasa'nın 66. maddesinin ikinci fıkrasındaki koşullara bağlı olarak, aynı yıl içerisinde 50 milyon liralık para veya malı geçemez.

Siyasi partilerin gelir kaynaklarından sonuncusunu oluşturan Devlet yardımları, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasasına ek olarak çıkarılan ve sonradan çeşitli biçimlerde değiştirilen kurallara göre yapılmakta-

dır. Geçmiş yıllarda Anayasa Mahkemesi'nde dava konusu olan Devlet yardımlarının üstünde durulmamıştır.

C- Gelir Sağlanmasıdaki Usuller ve Esaslar:

Gelir sağlanmasında izlenecek usuller, Siyasi Partiler Yasası'nın 69. maddesinde gösterilmiştir. Madde her ne kadar gelir sağlanmasında uyulacak usullere ilişkin gibi gözüksün de, bu konuda kimi esasları ve kullanılan alımları nedeniyle parti örgütlerinin sorumluluklarına ilişkin kuralları da içermektedir. Madde şöyledir:

“MADDE 69- Bir siyasi partinin bütün gelirleri, o siyasi partinin tüzelkişiliği adına elde edilir.

Siyasi partilerin genel merkezlerinin ve teşkilat kademelerinin gelirlerinin parti merkez karar ve yönetim kurulunca bastırılan makbuzlar karşılığında alınır. Bastırılan ve parti teşkilat kademelerine gönderilen gelir makbuzlarının seri ve sıra numaralarına ait kayıtlar parti genel merkezinde tutulur. Parti teşkilat kademeleri aldıkları ve kullandıkları makbuzlar dolayısıyla parti merkez karar ve yönetim kuruluna karşı mali sorumluluk taşırlar.

Sağlanan gelirin türü ve miktarıyla, gelirin sağlandığı kimsenin adı, soyadı ve adresi, makbuzu düzenleyenin sıfatı, adı, soyadı ve imzası, makbuzda ve dip koçanlarında yer alır.

Makbuzların asıl kısımlarıyla dip koçanlarında aynı sıra numarası bulunur. Makbuz dip koçanlarının saklama süresi, Anayasa Mahkemesinin ilk inceleme kararının ilgili partiye bildirme tarihinden itibaren beş yıldır.”

5- Parti Giderleri, Usulleri ve Esasları:

Siyasi partilerin giderleri, harcamalarda uyulacak usul ve esaslar 2820 sayılı Yasa'nın 70-72. maddelerinde düzenlenmiştir.

Bir siyasi partinin doğaldır ki, hizmet binası, demirbaş eşya, basılı kâğıt, propaganda, siyasi gezileri, temsil ve ağırlama, çalıştırdığı personelin ücretleri..... gibi çeşitli iş ve hizmetleri için harcamaları olacaktır.

Yasa'ya göre siyasi partilerin tüm giderleri, o siyasi parti tüzelkişiliği adına yapılır (md. 70). Ancak, Yasa'nın 71. maddesi, parti tüzelkişiliği adına yapılan giderlerin örgütler açısından doğuracağı sorumluluğu açıklamış ve yapılacak giderlerin, sözleşmelerin ve girişilecek yükümlülüklerin, genel merkezde parti tüzelkişiliği, illerde il yönetim

kurulu, ilçelerde ilçe yönetim kurulu adına yetkili kılınan kişi veya kurulca yapılacağı kuralını koymuştur. Böylece 71. maddenin gerek "Mali sorumluluk" biçimindeki başlığı, gerekse içeriği, hem yapılacak giderler, sözleşmeler ve girişilecek yükümlülükleri üstlenecek yetkili kişi veya kurulları, hem de bu işlerden doğabilecek sorumluluğun ilgililerini belirlemiştir.

Siyasi partiler yaptıkları her türlü harcamaları belgeye dayandırmak zorundadırlar. Parti giderlerinde uyulacak ve uygulanacak esas kural, giderleri niteliğine uygun belgelerle belgelendirmektir. 70. madde bu ilkeye bir istisna getirmiştir. Beş bin liraya kadar harcamaların makbuz veya fatura gibi belge ile belgelendirilmesi zorunlu değildir.

Harcamaların, istisna dışında, belgelere dayandırılması gereği uygulamada belgenin niteliği sorununu yaratmaktadır. Tarifeye bağlı giderler için (elektrik, PTT giderleri gibi) bir sorun söz konusu olmamaktadır. Ancak, temsil, ağırlama, seyahat gibi kimi faaliyetlere ilişkin harcamaların dayanağı belge türleri farklı biçimlerde olabilmektedir. Yasada belgelendirilme zorunluluğu belirtilmiş olmakla birlikte belge düzenine ilişkin ne gibi kuralların uygulanacağından söz edilmemiştir. Ülkemizde, özel ve tüzelkişilerle kamu kesiminde uygulanan belgelendirme sistemleri ve kuralları arasında bazı konularda paralellik, kimi konularda ayrıcalıklar vardır. Ne var ki, Vergi Usul Yasası ve diğer bazı gider yasaları, kamuda ve özel kesimde kullanılması gereken kimi gider belgelerini belirlemiştir. Fatura, makbuz, taşıma senedi, yazarkasa fişi gibi belgeler bunun örnekleridir. Bunlar, gelir sağlayan kişiler açısından verilmesi zorunlu, harcama yapanlar açısından da alınması gereken ve harcama yapıldığının kanıtlarını oluşturan belgelerdir. O nedenle, siyasi partilerin harcamalarında başta Vergi Usul Yasasında ve diğer yasalarda gösterilen belgelerin kullanılması; bunların dışında kalan durumlarda ise, isbat edici veya açıklayıcı nitelikteki yazılı beyan usulünün uygulanması yerinde olacaktır.

Siyasi partilerce yapılan tüm harcamaların yetkili organ veya merciin kararına dayanması şarttır (md.70). Belgeye dayandırılması zorunlu olmayan Beş bin liralık harcamalar ile genel tarifeye bağlı harcamalar için karar alınmasına gerek bulunmamaktadır. Bunun dışındaki harcamaların karara dayandırılması zorunludur. Ancak:

70. maddedeki harcamaların karara dayandırılması zorunluluğu, yeterince açık değildir ve uygulamada çeşitli sorunlara yol açmakta-

dir. Şöyle ki: Yetkili organ veya merciin kararı harcamadan önce mi sonra mı alınacaktır? İlgili organ veya merciden önceden ve bir defa verilen harcama yetkisi yeterli olacak mıdır? İlgili organ veya merci her harcama için ayrı karar almak zorunda mıdır? Yıl içinde yapılan tüm harcamalar için yılsonunda bir kez karar alınması yeterli sayılabilir mi?

Kanımızca, harcamaların karara bağlanması konusunda, varsa parti tüzüğündeki veya mali işlere ilişkin yönetmeliklerindeki kurallara uyulmak yeterli olacaktır. Bu tür düzenleyici kurallar yoksa, merkez, il veya ilçenin yetkili organlarınca, harcama yapacaklara belirli sınırlar içinde önceden yetki verilmek, böyle bir yetki yoksa harcamaları periyodik biçimde karara bağlamak ve her durumda kararları karar defterine geçirmek gerekmektedir. Bu arada, her harcama için önce veya sonra tek tek karar alınması, hem uygulama olanağı zor, hem de gereği olmayan bir yöntemdir. Harcamaların tümünün yıl sonunda topluca bir kez karara bağlanması da, 70. maddenin esprisine aykırı olacaktır.

Siyasi partilerin giderlerinde değinilmesi gereken bir konu da, yapılması yasaklanmış giderlerdir. Yasa'nın 72. maddesine göre, siyasi partiler üyelerine veya diğer gerçek ve tüzelkişilere hiç bir biçimde borç veremezler.

6- Denetim:

Siyasi partilerin mali denetimleri, diğer kurallar bir yana bırakırsa, fiilen 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 74. ve 75., Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 16. ve 17. maddelerinde gösterilen usul ve esaslara göre yapılmaktadır. Bu maddeler, mali denetimin nerede, nasıl, kimlerle ve ne gibi verilere dayanılarak yapılacağını düzenlemektedir.

Bilindiği üzere, Anayasa Mahkemesi'nce yapılan gerek anayasaya uygunluk gerekse siyasi parti mali denetimi, biri "ilk inceleme" diğeri "Esas inceleme" olmak üzere iki aşamalıdır. Bu nedenle denetime, ilk incelemeden başlamak gerekmektedir.

Bu arada, inceleme ve denetim kavramlarına da açıklık getirmek yerinde olacaktır. Uygulamada bu iki terim eş anlamda kullanılmaktadır. Ancak, denetimin sözü edilen aşamalarına, İçtüzükte "Mali Denetimde İlk İnceleme" ve "Mali Denetimde Esasın İncelenmesi" denilmiştir. Yasa'nın 75. maddesiyle İçtüzüğü'nün 16. ve 17. maddeleri birlikte dikkate alındığında, hangi aşamada olursa olsun, "İnceleme"

deyimi, parti hesabı üstünde görüşme ve karar alınmasından önce yapılan işleri; "Denetim" deyimi ise, incelemeyi de kapsamak üzere hesabın karara bağlanmasını ifade etmektedir.

A- Mali Denetimde ilk İnceleme: Denetimin ilk inceleme aşaması, Yasa'nın 74. ve İçtüzüğü'nün 16. madde kurallarına uyularak yürütülmektedir.

74. maddede, parti hesaplarının siyasi parti genel başkanlarınca Haziran ayı sonuna kadar Anayasa Mahkemesi'ne verileceği ve kesin hesabın nelerden oluştuğu belirtilmiştir. Yasa'nın 73. maddesine göre, parti merkezi ve bağlı ilçeleri de kapsamak üzere iller örgütü, Nisan ayı sonuna kadar, bir önceki yıla ait kesin hesaplarını hazırlamaları ve bu hesapların merkez karar ve yönetim kurulunca incelenerek karara bağlanması gerekmektedir. 74. madde, 73. maddeye göre hazırlanan genel merkez ve il örgütleri kesin hesaplarının karara bağlanarak birleştirileceğini ve bu hesapların onaylı örneklerinin Haziran ayı sonuna kadar Mahkeme'ye gönderilmesinin zorunlu olduğu kuralını koymuştur. Mali denetimde ilk inceleme, 74. madde uyarınca verilen ve tümüne "Kesinhesap" denilen kimi çizelgeler üstünde yapılan incelemeyi ifade etmektedir. Böylece, 73. maddeden hareketle 74. maddeye göre verilen "Kesinhesap" şu belgelerden oluşmaktadır:

- a) Bağlı ilçeleri de kapsayan iller örgütü kesinhesapları (pratikteki deyimi ile il çizelgeleri),
- b) Parti genel merkezi kesinhesabı,
- c) İller kesinhesapları ile genel merkezin kesinhesabının birleştirilmesinden oluşan, birleştirilmiş kesinhesap,
- d) Partinin yetkili organlarınca, iller ve genel merkez kesinhesaplarının birleştirilmesine ilişkin karar.

Mali denetimin ilk incelemesine, bu 4 grup belgelerden oluşan kesinhesabın, İçtüzüğü'nün 16. maddesi uyarınca incelenmesiyle başlanır. Bu maddeye göre Raportörler, kesinhesapların Siyasi Partiler Yasası'nın 73. ve 74. maddelerine uygun olarak düzenlenip düzenlenmediğini, kesinhesap çizelgelerinde sonuca etkili maddi hata veya tutarsızlık bulunup bulunmadığını araştırırlar. Bu işlere ilişkin olarak Raportörler, siyasi partilerin örgütlendiği bütün illerin kesinhesaplarının gönderilip gönderilmediğini saptamak için, Cumhuriyet Başsavcılığınca tutulan siyasi parti sicil dosyasından yararlanırlar; gerektiğinde ilgili partinin her kademesindeki yetkililerden, hesapta gördükleri hata veya tutarsızlıklar hakkında bilgi isterler.

İnceleme sonuçları düzenlenen raporla Mahkeme Başkanlığı'na sunulur.

Mahkeme'ce, ilk incelemenin görüldüğü toplantıda, kesinhesapta ilişkili konu görülmezse işin esasının incelenmesine; kesinhesapta eksiklik, hata veya tutarsızlık görülmesi durumunda, bunların giderilmesi için partiye üç ayı geçmeyecek uygun bir süre verilmesine karar verilir.

B- Mali Denetimde Esasın İncelenmesi: Siyasi parti hesaplarının esaslan incelenmesi Yasa'nın 75., İçtüzüğü'nün 17. maddeleri kurallarına göre yürütülmektedir.

75. maddenin ilk fıkrasında: "Anayasa Mahkemesi, kesinhesaplara ait bilgilerin belgelendirilmesini siyasi partilerden her zaman isteyebilir." denilmiştir. Fıkranın sonundaki "İsteyebilir" sözcüğü, esas inceleme aşamasında, gerek görülmesi durumunda, parti hesabının genel merkez il ve ilçeleri de kapsamak üzere tümünün veya bir bölümünün belgelerine inilebileceğini göstermektedir. Kesinhesapta kayıtlı bilgilerden hangi sınırlar içinde ve ne kadarının belgelerinin incelenmesi gerektiği, Mahkeme'nin tercihine bırakılmıştır.

Maddenin ikinci fıkrasında denetimin evrak üzerinde yapılacağı belirtildikten sonra, denetimi yapacak kişilerden söz edilmiştir. Buna göre denetim, Sayıştay Denetçileri, Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın uzman elemanlarından yararlanılarak, bunlara hazırlattırılacak raporlar üzerinden; siyasi partilerin genel merkezlerinde ve örgütlerinde doğrudan doğruya Mahkeme Raportörlerince; Mahkeme üyeleri arasından görevlendirilecek bir üyenin niyabetinde yaptırılacak inceleme ve araştırma üzerinden; örgütlerde en kıdemli adli veya idari yargı hakimi niyabetinde yaptırılacak inceleme ve araştırmalar üzerinden yapılabilmektedir. Görüldüğü üzere ikinci fıkra, mali denetimin Anayasa Mahkemesi Raportörlerince yapılabileceği yanında, kimi uzman elemanlara hazırlattırılacak raporlar ile Mahkeme üyesi veya mahalli hakim niyabetinde yaptırılacak inceleme ve araştırmalar üzerinden de yapılabileceğini öngörmektedir.

75. maddede ayrıca Mahkeme'nin, siyasi parti yetkililerinden yazılı bilgi isteyebileceği, gerektiğinde parti ilgililerinin sözlü açıklamalarını dinleyebileceği, denetim sonunda gelir ve giderlerin doğruluğuna ve kanuna uygun olduğuna veya uygun olmayan gelir ve giderler için Hazineye gelir kaydına karar vereceği, kuralları yer almıştır.

İç yönetmeliğin 17. maddesinde ise, esasa ilişkin incelemenin hangi kriterlere göre yapılacağına, ayrıca Raportörlerce ve Mahkemece yapılacak kimi işlere ilişkin kurallar yer almıştır.

17. maddeye göre gelir ve giderlerin esastan incelenmesi, bunların “doğru ve yasaya uygun olup olmadığı” yönlerinden yapılmaktadır. Yasa’nın 75. maddesi de, denetim sonunda verilecek kararda, “doğruluk ve yasaya uygunluk” kriterinin esas alınacağını belirtmiştir. Görülmektedir ki, parti hesaplarının esastan incelenmesi kimlerce ve hangi sınırlar içinde yapılırsa yapılsın, sonuçta, hesap ve belgelerin doğru ve yasaya uygun olup olmadıkları saptanmakta ve aynı ilkelere göre karara bağlanmaktadır,

Doğruluk ve yasaya uygunluk deyimleriyle nelerin belirlenmesi gerektiği, diğer söyleyişle bu deyimlerin kapsamının neler olduğu İç-yönetmeliğin 17. maddesinde açıklanmıştır. Buna göre :

Doğruluk incelemesi, kesin hesapların dayanağını oluşturan defter ve belgeler üstünde yapılan incelemeyi kapsamaktadır.

Kanuna uygunluk incelemesi, sağlanan gelirlerin Yasa’nın 61-69. maddelerinde yazılı gelir kaynaklarından elde edilip edilmediğini, giderlerin ise Yasa’nın 70-72. maddelerine uygun olarak yapılıp yapılmadığını saptamayı ifade etmektedir.

Hesabı esastan inceleyen Raportörler, partinin yıllık bütçeleri, bilançoları, defterleri, gelir ve gider kayıtları ile bunlara ilişkin belgeleri inceleyerek, kesin hesaplarla karşılaştırdıktan sonra, gerektiğinde, bazı hususların açıklattırılmasını, yerinde inceleme yapılmasına gerek duyarsa bu konudaki istemini yazıyla Mahkeme Başkanlığı’na bildirirler; Mahkeme’ce alınacak karara göre denetimi sürdürürler.

İlk incelemede olduğu gibi, esas incelemenin sonuçları, Raportörün düşüncelerini de içeren bir raporla Mahkeme Başkanlığı’na sunulur.

Raportörler hesabın görüşülmesi sırasında Mahkeme’de hazır bulunurlar; gerektiği zaman görüşülen konuya ilişkin açıklama yaparlar. Öylece, bir yıllık hesabın görüşülüp karara bağlanmasıyla mali denetim sonuçlandırılır.

Mali denetim kararları, ilk ve esas incelemeyi kapsayacak biçimde Resmi Gazete’de yayımlanır.

7- Mali Denetime İlişkin Yaptırımlar:

Mali denetimde esas olan, siyasi partilerin hesaplarını Anayasa ve yasaların buyruğuna uygun olarak Anayasa Mahkemesi'ne vermeleri, Mahkeme'ce gereken denetim yapılarak hesabın karara bağlanmasıdır. Denetim sonunda, partinin gelir-gider hesap ve işlemlerinin yasalara uygunluğuna karar verilmesi durumunda, parti tüzelkişiliği, mali denetim sorumluluğundan o yılın hesabı için arınmış olur ve Mahkeme'nin kararı herkesi bağlar. Buna karşın, mali denetimle ilgili kimi aykırılıklar, parti tüzelkişiliğine ve sorumlu kişilere kimi yaptırımların uygulanmasını gerektirmektedir. Siyasi Partiler Yasası'nda öngörülen yaptırımları 3 grupta toplamak olanaklıdır. Bunlar:

- A- Hazinece Elkoyma
- B- Kişilere Ceza Uygulanması
- C- Siyasi Partinin Kapatılmasıdır.

A- Hazinece Elkoyma:

Parti hesaplarının esastan denetimi sonunda, gelirlere ve giderlerde saptanan yasaya aykırı işlemler için, 2820 sayılı Yasa'nın 76. ve 77. maddelerine göre Hazinece elkoyma yoluna gidilmektedir. Hazinece elkoyma mali yaptırımdır ve şu durumlarda uygulanır:

a) Yasa'nın 66. maddesinin birinci ve üçüncü fıkralarında sayılan, bağış alınması yasaklanmış kişi veya kuruluşlardan gelir sağlanması durumunda, bunların tümünün Hazineye irad kaydına; taşınmaz mal edinilmesi durumunda taşınmazın Hazine adına tapuya tesciline karar verilir.

b) Yasa'nın 66. maddesinin ikinci fıkrasında belirlenen miktardan fazla bağış veya aynı yardım alınması durumunda, belirlenen miktarı aşan kısmının Hazineye gelir yazılmasına karar verilir.

c) Yasa'nın 67. maddesindeki kredi ve borç alma yasağına uyulmaksızın kredi veya borç alınması durumunda, sağlanan kredi veya borçlar üzerine Hazinece el konulmasına karar verilir.

d) Yasa'nın 69. maddesinde açıklanan usul ve esaslara aykırı biçimde gelir sağlandığının saptanması durumunda, bu gelirlerin tevsik edilmeyen kaynaklardan sağlandığı kabul edilerek Hazineye irad kaydına karar verilir.

e) Siyasi partilerin yaptıkları harcamalardan, belgelendirilmesi gerektiği halde belgelendirilmeyen giderleri miktarınca parti malvarlığının Hazineye gelir kaydına karar verilir.

B- Kişilere Ceza Uygulaması:

Siyasi Partiler Yasası, Parti hesaplarının Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi, hesap ve işlemlerin yasaya uygun biçimde yapılması ve mali denetimin gereği gibi yürütülebilmesi için kimi kişilere sorumluluklar yüklemiştir; kimi durumlarda ceza uygulanmasını öngörmüştür. Kişilere ceza verilmesini gerektiren durumlarla verilecek cezaların niteliği, Yasa'nın 111/b, c ve 116. maddelerinde gösterilmiştir. Bu maddelere göre:

a) Yasa'nın 74. maddesinde sözü edilen kesinhesabı tam ve zamanında vermeyen sorumlular hakkında, üç aydan altı aya kadar hafif hapis ve beşbin liradan onbin liraya kadar hafif para cezası verilir (md. 111/b).

b) Yasa'nın 75. maddesi uyarınca yapılmakta olan denetimi engelleyen veya istenen bilgileri vermeyen parti sorumluları hakkında, altı aydan bir yıla kadar hapis ve ellibin liradan az olmamak üzere ağır para cezası verilir (md. 111/c).

c) Yasa'nın 66. maddesindeki bağış alınması yasaklanmış kişi veya kurumlardan bağış kabul eden parti sorumlusu, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (md. 116/1. fıkra).

d) Yasa'nın 67. maddesindeki, hiçbir şekilde hiçbir yerden ve hiçbir kimseden dolayı veya dolaysız olarak kredi ve borç alınmayacağı; 72. maddedeki üyelere ve diğer kişilere borç verilmeyeceği yasağına uymayan parti sorumlusu, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (md. 116/2. fıkra).

e) Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan veya yabancı gerçek ve tüzelkişilerden yardım ve bağış kabul eden partililer, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar (md. 116/son fıkra).

C- Partilerin Kapatılması:

Mali denetime bağlı yaptırım türlerinden biri de siyasi partilerin kapatılmasıdır.

Mali denetimden kaynaklanan kapatmaya gidilebilmesi için, Yasa'nın 104. maddesinde sözü edilen durumların ortaya çıkması ve işlemlerin yapılması gerekmektedir. Siyasi Partiler Yasası'nın 104. maddesi şöyle düzenlenmiştir:

“MADDE 104– Bir siyasi partinin, bu Kanunun dördüncü kısmında yer alan maddeler hükümleri dışında kalan emredici hükümleriyle diğer kanunların siyasi partilerle ilgili emredici hükümlerine aykırılık halinde bulunması sebebiyle, o parti aleyhine Anayasa Mahkemesine Cumhuriyet Başsavcılığınca resen yazı ile başvurulur.

Anayasa Mahkemesi, söz konusu hükümlere aykırılık görürse bu aykırılığın giderilmesi için ilgili siyasi parti hakkında ihtar kararı verir. Bu karar, o siyasi parti genel başkanlığına yazılı olarak bildirilir. Bu yazının tebliği tarihinden itibaren altı ay içinde aykırılık giderilmediği takdirde, Cumhuriyet Başsavcısı Anayasa Mahkemesine bu siyasi partinin kapatılması için resen dava açar.”

Maddedeki “bu Kanunun dördüncü kısmında yer alan maddeler hükümleri dışında kalan emredici hükümleriyle diğer kanunların siyasi partilerle ilgili emredici hükümlerine aykırılık ” durumu, çeşitli nedenlerle ve boyutlarda ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, Yasa’nın 74. maddesine göre verilmesi zorunlu olan kesinhesabın hiç verilmemesi veya kesin hesap adı altında verilen belgelerin bu nitelikte görülmemesi veya kesin hesap adı altında verilen belgelerin bu nitelikte görülmemesi, bu Yasa’nın dördüncü kısmında yer alan maddeler kuralları dışında kalan emredici kurallara aykırılık oluşturur. Böyle bir durumda, Partiye Mahkeme’ce ve Cumhuriyet Başsavcılığınca, aykırılığın giderilmesi için süre verilmesine karşın kesinhesap alınmadığı takdirde, Başsavcılığın istemi üzerine Mahkeme’ce partiye ihtar verilir. Bu kararın bildirim tarihinden itibaren altı ay içinde aykırılığın giderilmemesi (kesinhesabın 74. maddeye uygun biçimde verilmemesi) durumunda bu kez Başsavcılıkça partinin kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi’ne dava açılır.

Keza, böyle bir durum, Yasa’nın 68. ve 77. maddeleri aracılığıyla da ortaya çıkabilir. 68. maddeye göre partiler, ikametleri ile amaç ve faaliyetleri için gerekli olandan başka taşınmaz mal edinemezler. Ancak, amaçları içinde olmak koşuluyla sahip oldukları taşınmazlardan gelir sağlayabilirler. Bu siyasi parti, örneğin bir il örgütüne, hizmet binası yaptırmak üzere satın aldığı arsa, arazi, bahçe gibi taşınmazın, varsa, belirli bir süre içindeki gelirini sağlayabilir. Ancak, o taşınmazı sürekli gelir sağlayıcı bir yer olarak kullanamaz. Böyle bir durumda, o arsa, arazi ve bahçe, partinin ikameti ile amaç ve faaliyetleri için gerekli olandan başka amaç için edinilmiş taşınmaza dönüşmüş olur. Yasa’nın 77. maddesinde ise, 68. maddeye aykırı biçimde sahip olunan taşınmazların, Anayasa Mahkemesi kararıyla Mahke-

me'nin göstereceği süre içinde, siyasi parti tarafından paraya çevrilmesi yoluna gidileceği kuralı konulmuştur. Böyle bir taşınmazın varlığı ve Mahkeme kararına rağmen paraya çevrilmemesi, 104. maddede sözü edilen ve kapatmaya kadar gidebilen dava açılmasına konu oluşturur.

III. MALİ DENETİMİN SORUNLARI

Siyasi parti mali denetiminin, yasalardan ve uygulamadaki kimi olanaksızlıklardan kaynaklanan önemli sorunları vardır. Bu kısımda bu sorunlara değinilecektir. Belirtmekte yarar vardır ki, burada sorunlara ideal çözüm önerileri getirilecek değildir. Amacımız öneri getirmekten çok, uygulamada görülen, hizmet darboğazlarını, yasaların yarattığı sorunları, kimi yanlış değerlendirmeleri, dikkatlere ve tartışmalara sunmaktır. Ve biliyoruz ki değinilecek her sorun için alternatif öneriler söz konusu olabilecektir. Bunları dikkate alarak bellibaşlı sorunlara aşağıdaki başlıklar altında değinmek istiyoruz:

1- Mali Denetime Bakış Açısı:

1983 yılında siyasi parti kurulmasına izin verilmesi ile, o yıl kurulan partilerin 1984 yılı Temmuz ayından itibaren mali denetimlerinin yapılması gerekirken, 1983 yılı hesaplarına ilişkin ilk mali denetim, Anayasa Mahkemesi'nde 1988 yılında karara bağlanmıştır. İçinde bulunduğumuz 1991 yılında, henüz karara bağlanmamış 1985 yılı hesapları bulunmaktadır. Siyasi parti mali denetiminde, Anayasa Mahkemesi'nde gecikmeler ve iş birikimi olmuştur.

Mali denetimdeki gecikmelerin çeşitli nedenleri vardır. Bunlara tek tek aşağıda değinilecektir. İlk, Anayasa Mahkemesi çevrelerince ortaya çıkarılan bir soruna değinmek istiyoruz. Sorun şudur:

Mali denetim, çeşitli nedenlerle yıllarca ele alınamamış, Yüksek Mahkeme'de bu alanda büyük çapta iş birikimi olmuştur. Gecikmelerin yarattığı sorunlar devam ederken, mali denetime başlanması ile, hesap alınamaması, denetim alanında ve kapsamında tatmin edici olmayan durumlarla karşılaşılması gibi diğer sorunlar ortaya çıkmıştır. Sorunun büyüklüğü ve önemi anlaşılınca, mali denetime son bir iki yıldan daha fazla önem verilmiş, buna karşın kimilerince, mali denetimin Anayasa Mahkemesi'nin asli görevi olmadığı, bu görevin Mahkeme'den alınmasının uygun olacağı gibi değişik görüşler ortaya atılmıştır. Mali denetime farklı açılardan bakan görüşleri şöylece açıklayabiliriz:

Denilmektedir ki, Anayasa Mahkemesi'nin temel işlevi, yasaların Anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Siyasi parti mali denetiminin Mahkeme'nin asli görevleri ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Anayasa ile Anayasa Mahkemesi'ne verilmiş olan görevlerden yalnızca mali denetim Mahkeme'den alınmaz; bu görev Sayıştay'a verilmelidir.

Bu görüşlere verilecek yanıtlar özetle şöyledir:

a) Anayasa Mahkemesi 1984 yılından itibaren mali denetimi zamanında yürütebilseydi ve iş birikimi yaratılmasaydı, mali denetimin Yüksek Mahkeme'den alınması diye bir sorun bulunmayacaktır. Bu görüş yanlıları, denetimin hukuki nedenlerini gözardı etmekte, görevdeki gecikmeleri (fiili durumu) görüşlerine dayanak yapmaktadırlar.

b) Mali denetimin Yüksek Mahkeme'den alınması görüşünde olanlar, denetimi teknik düzeye indirgemekte; konunun hukuk devleti ilkesi ve anayasa rejimi içindeki yerini bertaraf etmektedirler.

Mali denetimin içeriğinde gerçekten belge ve muhasebe işlemlerinin ağırlıklı biçimde yeri vardır. Denetimden sonuç alınması, hesap ve işlemlerin teknik bilgi süzgecinden geçirilmesine bağlıdır. Benzetmek gerekirse, mali denetimin belgeleri ve kayıtları, bir dava dosyasındaki belgeler gibidir. Her halde dava dosyasındaki belgeler davanın kendisi değildir. Mali denetim, tıpkı iptal veya itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen ve anayasa hukuku açısından karara bağlanan bir dava gibi, Anayasa ile öngörülen ve Yüksek Mahkeme'ce karara bağlanan hukuki bir olaydır. Anayasa Mahkemesi'nin çeşitli kararlarında belirtildiği gibi, Anayasa kurallarından birini diğerine üstün tutmak, o arada mali denetimi Mahkeme'nin daha az önemi olan görevi gibi düşünmek olanaksızdır.

c) Siyasi partilerin kuruluşları ve faaliyetlerinin anayasa rejimi açısından denetimleri Anayasa Mahkemesi'nce yürütülürken, salt mali denetimin Mahkeme'nin görevleri arasından çıkarılması görüşü, demokrasilerdeki açıklık ilkesinin bertaraf edilmesi, Yüksek Mahkeme'ce yürütülen siyasi parti denetimindeki bütünlüğün bozulması, hukuk devletindeki yargı denetiminin mali yönünün gözardı edilmesi anlamına gelir.

d) Mali denetimin Sayıştay'a verilmesini önermek, her halde Anayasa açısından sonuçları düşünülmeden ortaya atılan bir görüştür.

Daha önce değinildiği üzere, siyasi partiler ne kamu kurum ve kuruluş ne de özel hukuk kuruluşlarıdır. Anayasa siyasi partilere,

bunların dışında, özel bir statü tanımış; mali işlemleri de dahil her türlü faaliyetlerinin denetimini bir yüksek yargı organına –Anayasa Mahkemesi’ne– vermiştir.

Sayıştay, bilindiği gibi, görev alanına giren genel ve katma bütçeli dairelerle diğer kuruluşları TBMM adına denetlemekte ve denetim sonuçlarını yargısal bir işlemde geçirerek Yasama Organı’na sunmaktadır. Sayıştay’la Yasama Organı arasında organik bir bağ bulunmamakla birlikte, Sayıştay denetimi TBMM adına yapılmakta ve sonuçları TBMM’de kesinhesap yasalarına dönüşmektedir. Mali denetimin Sayıştay’a verilmesi durumunda, denetimin Meclis adına yapılması yanında, sonuçlarının da Meclis’e sunulması gerekecektir. TBMM’nin anatomisi siyasi parti gruplarından oluşmaktadır. Siyasi partilerin mali denetimini, TBMM adına denetim yapan bir organa bırakmanın ve iktidardaki veya muhalefetteki partilerin mali durumlarını yansıtan denetim sonuçlarını Meclis’e sunmanın yaratabileceği hukuki ve politik sakıncaları sayılamayacak kadar fazladır. Böyle bir durumu demokrasi kavramıyla bağdaştırmak olanaksızdır.

Ayrıca, Sayıştay, kendi görevlerinden yerel idareler ve devlet malları denetimini yerine getirmemektedir. Denetim elemanlarının en az 1/4’ünü siyasi parti mali denetimine ayırabilecek durumda değildir.

e) Siyasi partilerin tüm işlem ve eylemlerinin denetime tabi tutulup tutulmayacağı, denetime tabi olacaksa bunun hangi organa bırakılacağı, kuşkusuz Anayasa’nın sistemi ve tercihleri sorunudur.

Siyasi partileri her yönüyle denetim dışı bırakmak veya dernekler düzeyine indirgemek de mümkündür. Bu konu, ülkelerdeki siyasal rejimlere, demokrasi geleneklerine, sosyolojik ve siyasal koşullara göre tercihlere bağlıdır. Ülkemizde siyasi partiler, Anayasa ve yasaların güvencesine alınmış; her türlü faaliyetlerinin hukuk devleti ilkesine bağlı kalınarak yargı denetimine tabi tutulmaları ilkesi benimsenmiştir. Tarihsel, sosyolojik ve siyasal gelişmelerimiz, siyasi partilerin hem güvence altına alınmasını, hem de Anayasa rejimi içinde denetlenmelerini öngörmektedir. Anayasa açısından en isabetli olanı, bu denetimin tarafsız ve bağımsız yargı organlarına verilmesidir. Bu denetim hangi yargı organına verilirse verilsin, siyasi partilerin tüm faaliyetlerini kapsamalıdır. Faaliyetlerden bir bölümünü alkoymak, diğer bölümünü başka organlara bırakmak, yarar değil, büyük sakıncalar doğuracaktır.

2- Denetimde Gecikmelerin Esas Nedenleri:

Anayasa Mahkemesi'nin mali denetimi ortalama beş yıllık gecikme içindedir. Kuşkusuz bu gecikmede, 1984 yılından itibaren hesapların 1988 yılına kadar denetime alnamayaşının büyük payı vardır. Ayrıca denetimdeki gecikmeler, siyasi parti sayısındaki ve mali işlemler hacmindeki devamlı artışlar nedeniyle, giderek artacağa benzetilmektedir.

Denetimdeki gecikmelerin esas nedenlerine bir küçük hesapla girmek istiyoruz:

a) Siyasi partilerimizin çoğu ülkenin çeşitli il veya ilçelerinde örgütlenmiş durumdadırlar. Bunlardan, gelir ve gider işlemlerinin fazlalığına göre ilk beş sıraya giren partilerin, ortalama bir hesapla, ülkenin 500 ilçesinde ve 71 ilinde örgütlenmiş olduklarını ve her il veya ilçedeki parti hesaplarının 10 günlük denetim süresini gerektireceğini varsayalım. Böyle bir denetim için gerekli duyulan iş günü toplamı $(71 + 500 \times 10 \times 5) = 28.550$ dir. Bir kamu görevlisinin yıllık çalışma süresi ise (104 gün hafta tatili + 30 günlük yıllık izin + 10 gün bayram tatili + 11 gün sağlık ve mazeret izinleri toplamı 155 gün düşüldükten sonra) 210 işgünüdür. İş hacmi işgününe bölündüğünde $(28.500 : 210 =)$ 135 adet denetim elemanına gerek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu hesabı daha da küçültelim: 71 il merkezindeki beş parti örgütünün, ilçeler de dahil, 15 er günde denetleneceğini varsayalım: Denetim için gereksinim duyulacak işgünü sayısı $(71 \times 15 \times 5 =)$ 5325 dir. Bu denetim için gerekli eleman sayısı $(5325 : 210 =)$ 25 dir.

Belirtmekte yarar vardır ki, halen örgütü bulunan veya bulunmayan siyasi parti sayısı 18 dir. Yukarıdaki örneklerle yolda geçecek günler katılmamıştır. Ayrıca hiçbir denetim elemanını 365 gün taşrada tutmak olanaksızdır. Ve Anayasa Mahkemesi günümüzde siyasi parti mali denetimine 4 Raportör ayırabilmiştir. Bunlara siyasi parti mali denetimi yanında iptal davası dosyaları da verilmektedir.

Görülüyor ki Anayasa Mahkemesi, siyasi parti mali denetiminde bir zorluğun içindedir. Bu tablo karşısında Anayasa Mahkemesi mali denetimde fiilen neler yapmaktadır? Günümüzde mali denetim, iş hacimleri büyük olan ilk sıralardaki 5-6 partinin genel merkez hesaplarının gelir, gider belgeleri ve defter kayıtlarının incelenmesi; iller örgütü hesaplarının ise, bağlı ilçeleri de kapsayan

il çizelgelerinin maddi doğruluğunun ve birleşik kesinhesaba uygunluğunun incelenmesi biçiminde yürütülmektedir. İl örgütleri hesaplarının belgelerine inilememektedir. Buna rağmen eski yıllardan gelen hesap birikimi critilememiştir.

b) Denetimdeki gecikmelerin çok önemli bir nedeni de, günümüzde yapılan sınırlı ve kısıtlı denetime karşın, siyasi partilerden il örgütleri kesinhesaplarının zamanında doğru biçimde alınamamasıdır. İl çizelgelerinin parti genel merkezlerine zamanında gönderilmesinin nedenlerinden belli başlıları, il veya ilçe örgütlerindeki görevlilerin, teknik ve hukuki yönden hesap düzenlemelerini bilmemeleri, yönetimdeki değişmeler ve genel merkezle taşra örgütleri arasındaki bilgi alış-verişi eksikliğidir.

c) Denetimi geciktiren fakat sonraki sırada yer alan nedenlerden biri de, C. Başsavcılığı ve siyasi parti genel merkezleriyle yapılan haberleşmelere ilişkin bürokratik işlemlerin ağır tempoyla yürüyor olmasıdır.

3- İlke Kararları Sorunu:

Mali denetimin bir diğer sorunu, referans-kaynak oluşturacak ilke kararlarının yetersizliğidir. Anayasa Mahkemesi'nin 30 yıldan beri anayasaya uygunluk denetimine ilişkin kararlarının büyük birikim oluşturmamasına karşın, siyasi parti mali denetiminde referans oluşturacak ilke kararları pek azdır. Anayasa Mahkemesi, mali denetimde öncüne getirilen somut konuları karara bağlama yöntemini uygulamaktadır. Oysa denetim, hem doğruları bulma hem de uygulamaya ışık tutma hizmeti olması nedeniyle , ilke kararlarını gerektirir.

4- Mali Denetimde Yasa Yolları:

Siyasi Partiler Yasası, parti kesinhesaplarının denetimi sonunda Anayasa Mahkemesi'nce "Karar" verileceği kuralını koymuştur. Anayasa Mahkemesi'nin kararları, kuşkusuz kesindir.

Siyasi parti mali denetimi sonunda verilen kararlar da, iptal veya ret kararları gibi kesindir ve 153. maddenin son fıkrasında belirtildiği üzere özel veya tüzel tüm kişi ve kuruluşları bağlayıcıdır.

Yine bilinmektedir ki anayasa yargısı tek derecelidir. İptal kararlarında olduğu gibi siyasi parti mali denetimi sonunda, temyiz, yargılamanın geri çevrilmesi, karar düzeltilmesi gibi yasa yollarına başvurulabilme söz konusu değildir. Görülecek iş nedeniyle Mahkeme, gerek görürse ilgilileri dinleyebilir veya yazılı bilgi alabilir. Siyasi

parti mali denetiminde de durum böyledir. Ancak, siyasi parti mali denetiminin, karara konu olan olay bakımından, anayasaya aykırılık davalarından farklı yanları vardır.

Anayasaya aykırılık davasına konu olan düzenleme, anayasaya ya uygun ya da aykırıdır. Siyasi parti mali denetiminde dayanılan maddi olgular, gelir –gider hesap ve işlemlerine ilişkin belgeler ve çizelgelerdir. Mali işlemlerde maddi olguların aksi durumlarını belgeyle ispatlamak ve her zaman olanaklıdır. Örneğin bulunmayan bir belge sonradan ortaya çıkarılabilir veya gerçek sanılan belgenin sahteliği sonradan anlaşılabilir. Mali işlemlerin bu özelliği dikkate alındığında, tek dereceli yargılama, sonradan giderilmesi olanaksız durumlar yaratabilir. O nedenle, siyasi parti mali denetiminde kimi yasa yollarının açık olması ve bunun için yasal düzenlemelere gidilmesi gerektiği kanısındayız.

5- Mali Denetime Yeni İçerik ve Boyutlar Verilmesi Sorunu:

Mali denetimin sorunları içinde değineceğimiz son konu, Yasa'nın ve İçtüzüğü'nün öngördüğü bir denetim biçimini hem irdelemek, hem eleştirmek hem de Mahkeme'nin denetimde karşılaştığı darboğaza kısmi çözüm önerileri getirmektir.

Daha önce değinildiği gibi, Yasa'nın 75. maddesi, belgeler üzerinden yapılacak denetimin, Sayıştay denetçilerinden, Maliye Bakanlığı'nın ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının uzman elemanlarından yararlanarak bunlara hazırlanacak raporlar üzerinden veya mahkeme'nin kendi üyeleri arasından görevlendireceği bir naip üye veya o yerdeki en kıdemli adli veya idari yargı hakimi niyabetinde yaptırılacak inceleme ve araştırma üzerinden de yapılabileceğini ve bu maksatla bilirkişi görevlendirilebileceğini öngörmektedir.

Yönetmeliğin 17. maddesinde ise, Raportörlerin yerinde inceleme yapılmasını uygun bulmaları durumunda, konuya ilişkin isteklerini yazıyla Mahkeme Başkanlığı'na bildirecekleri belirtilmiştir.

Bu kurallara göre, parti örgütlerinin gelir–gider hesap ve işlemleriyle defter ve belge kayıtlarını, maddede sözü edilen kişilere incelettirmek, gerektiğinde konuyu bilirkişiye havale etmek ve böylece düzenlenecek raporlar üzerinden örgüt hesaplarını karara bağlamak olanaklıdır.

Mali denetime bu yöntemle yeni içerik ve boyutlar kazandırabileceği yolunda görüşler vardır.

Mali denetimi etkinleştirmek ve alanını genişletmek için uygulanabilecek yöntemlerden en verimsiz ve yanlış sonuçlar doğurabilecek olanı, kanımızca, bu yöntemdir. Çünkü :

a) Sayıştay, 350 dolayındaki denetçileri ile genel ve katma bütçeli idarelerin ve döner sermayeli işletmelerin denetimini ancak sonuçlandırmakta, yerel idarelerin ve devlet mallarının denetimine girememektedir. Bir ildeki 5 siyasi parti örgütünün hesapları, yaklaşık 3 ilçe mal müdürlüğü veya orta büyüklükteki bir il muhasebe müdürlüğü hesabının denetimi kadar zaman alır. Sayıştay denetçi sayısının yetersizliği nedeniyle kendi görev alanındaki denetimleri tümüyle yapamazken, siyasi parti mali denetimine, işgücünün yaklaşık 1/4 ünü ayıramaz.

Benzeri durum Maliye Bakanlığı'nın uzman elemanları için de söz konusudur. Bakanlık, son yıllarda bilgisayar sistemi geliştirmekle birlikte, halen vergi mükelleflerinin yarısından çok fazlasını denetleyememektedir.

b) Kamu kurum ve kuruluşlarındaki uzman elemanlar için de benzer şeyler söylenebilir. Hangi kamu kurum ve kuruluşlarından, mali denetimi yürütebilecek nitelikte, ne kadar eleman sağlanabileceği bilinemez.

c) Hakim niyabetinde yapılacak denetimde çalıştırılacak kişiler, çok büyük olasılıkla, denetimi değil, salt muhasebe işlerini bilen ve Siyasi Partiler Yasası'nı helki de hiç okumamış kişiler olacaklardır. Bunların hakime getirecekleri bilgiler veya raporlar, büyük olasılıkla, muhasebe kayıtlarının rakamları olacaktır.

d) Mali denetimi, diğer kurum ve kuruluşların elemanlarına ve özellikle taşradaki hakimler niyabetinde kimi kişilere yaptırmanın yaratacağı diğer bir büyük sakınca, mali işlemlerin farklı bir biçimde değerlendirilmeleri; bunların birleştirilmesi sırasında ortaya çıkacak çeşitli sorunlar ve ülke düzeyinde kimi mercilerle yapılacak bilgi alışverişinin doğuracağı yoğun bürokratik işlemlere bağlı zaman kayıpları olacaktır. Bu yöntemle, sonuçları yeterince sağlıklı olmayan ve daha da gecikmeler yaratan bir denetim biçimi yaratılacağı kanısındayız. Ayrıca, bu denetim yönteminin de önceden saptanması güç bir maliyeti olacaktır.

6- Ve Bir Öneri:

Bu bildirin başlangıcında değinildiği üzere, asıl amacımız siyasi parti mali denetiminin Anayasal bazda ve Yüksek Mahkeme'nin

görevleri arasındaki yerine değinerek, anlamını, önemini ve sorunlarını tartışmaya açmaktır. Amacımız öneriler getirmek değildir. Ne var ki, konunun başından beri kimi değerlendirmeleri yaparken, kimi eleştiriler de yapılmıştır. Öncrisiz eleştiri yapmanın yetersizliğine inanarak, bir öneri getirmek ve bunu da tartışmaya açmak istiyoruz.

Önceden belirtelim ki, yapılacak öneri, mali denetimi bütünüyle etkinleştirecek ve sorunları giderecek kapsamlı değildir. Önerimiz, olanaklar içinde kalınarak, farazi hesap ve işlemlerle konunun çözülemeyeceğine inanarak ve birkaç yıllık bir çabayı göze alarak, siyasi parti hesaplarını daha sağlıklı duruma dönüştürmek, böylece kısmi fakat sağlıklı denetim yapabilme koşullarını sağlamak biçiminde özetlenebilir.

Önce bir şeye inanılması gerekmektedir: Hukukun mali yönünü ilgilendiren (mali hukuk) alanındaki denetim, bir meslektir. Denetimin, muhasebe işlemlerinin tekniklerini bilmek, hesap kayıtlarında ve belgelerinde doğruluk-yanlışlık saptamaları yapmak düzeyinde bir iş olmadığını kabul etmek gerekir. Denetim salt hesaplama işleri düzeyine indirildiği anda, rakam mezarlığı ile uğraşmış olur. Nasıl doktor mühendislik, denetçi kürsüde hakimlik yapamazsa, diğer meslek sahipleri de denetçilik yapamazlar. Bu nedenle, mali denetimi yürütebilmek için, Sayıştay denetçileri, Maliye Bakanlığı hesap uzmanları ve gelir kontrolörleri, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu denetçileri ön sırada yer alırlar. Bu meslek mensuplarının da mali denetime adapte olabilmeleri için kimi çalışmalar yapmaları gerekir. Bu gerçeğe değindikten sonra, öneriyi şöylece sıralayabiliriz:

1) Anayasa Mahkemesi'nin 23 kişilik Raportör kadrosundan boş olanlara atamalar yapılmalıdır (Yeni kadrolar almak ve mevcut kadro cetvelindeki kontenjanları değiştirmek de olanaklıdır fakat önerimizi 23 kadro üstünden yürüteceğiz).

2) Bunlardan 15 adedi mali denetimde görevlendirilmeli; denetim mesleğinden gelmeyenler denetim için hazırlanmalıdır.

3) Anayasa Mahkemesi'nde, mali denetimi planlamak, parti hesaplarının yargı dışındaki işlerini izlemek ve denetime bağlı diğer işleri yürütmek üzere bir birim kurulmalıdır.

4) Taslağı hazırlanmış olan, mali denetimin idari işlerine ilişkin İcnyönetmelik uygulamaya konulmalıdır.

5) 15 Raportör her yıl, denetim planlaması uyarınca ve 2 ay süreyle yerinde denetime gönderilmelidir. Bir il örgütü hesabının bir

ayda denetlenmesi durumunda ilk yıl bir partinin 30 il örgütü veya 5 partinin 6 il örgütü hesapları denetlenmelidir.

6) İllere gönderilecek Raportörler, salt belgesel denetimle yetinmemeli; önceden yapılacak planlama uyarınca, o ildeki parti yetkililerine, hesaplarla ilgili standart ve yol gösterici bilgiler vermelidir.

7) Bu uygulama 5 yıl sürdürülmelidir. Böylece 5 yılın sonunda, ilk 5 sıradaki partilerin ülkedeki il örgütlerinin yarısı, hem denetimden geçirilmiş, hem hesapları düzeltilmiş olacaktır. Bu sürenin sonunda, partilerin kendi içlerinde ve yakın iller arasındaki ilişkilerle, hesapları büyük ölçüde sağlıklı duruma dönüşecektir. Düzenine girmiş hesapların denetimi daha kolaylaşacaktır. Denetimde esas olan, yanlış veya eksik işlem bulma çabası değil, hesabı doğruya götürmektir.

8) Mali denetime ayrılan 15 Raportör, yerinde denetimden sonra, Merkezde parti genel merkez hesaplarının denetiminde çalışmalıdır.

Sonuç olarak, öyle sanıyoruz ki, özetlediğimiz bu yöntemle, 5 yıl sonra mali denetimde varılacak düzey, 1984-1991 yılları arasındaki hesap birikimi yaratılmasından ve son 4 yılda birkaç partinin genel merkez hesaplarıyla il çizelgeleri incelenerek gelinebilen yerdeki sonuçlardan çok ileride ve çok da anlamlı olacaktır.